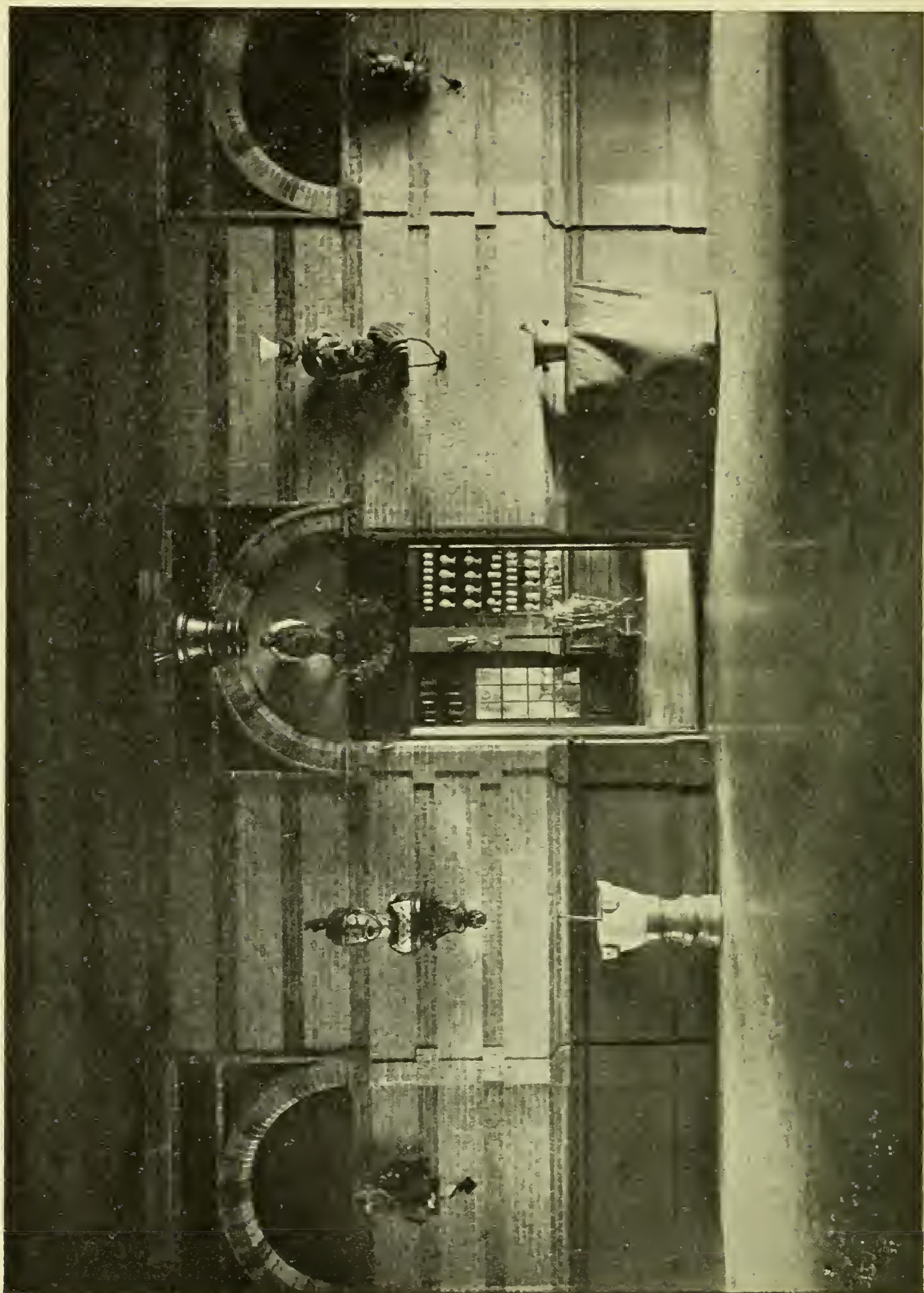

GIDS

VOOR DE BEZOEKERS VAN HET

GESCHIEDKUNDIG MEDISCH-PHARMACEUTISCH MUSEUM

IN HET STEDELIJK MUSEUM, PAULUS POTTERSTRAAT TE

AMSTERDAM.

UITGEVERS EN DRUKKERSMAATIJ. VAN F. VAN ROSSEN.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORWOORD.

Toen in 1899 de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst haar 50-jarig bestaan te Arnhem, waar zij het levenslicht aanschouwde, herdacht, was daar een Historisch-geneeskundige tentoonstelling ingericht, waarvan het Hare Majesteit de Koningin-Moeder behaagde als Beschermvrouw op te treden.

En toen op 21 Juli van dat jaar de beide Koninginnen die tentoonstelling met een bezoek vereerden, heeft dit een blijvenden indruk nagelaten bij allen die de groote eer genoten daarbij de beide Hooge vrouwen te begeleiden en in te lichten. Want die taak was een bij uitstek dankbare, omdat de beide Koninginnen zich omtrent alles met de meeste belangstelling en waardeering informeerden en om inlichting vroegen.

Aan het einde van dit bezoek sprak H. M. Koningin Emma Hoogstderzelver spijt uit, dat weldra al het bijeengebrachte weder uit elkaar zou gaan, terwijl het, als het bijeen blijven kon, zoo nuttig zou zijn voor de algemeene ontwikkeling van ieder die het bezocht. Ondergeteekende, tot wien deze woorden gericht waren, wees er Hare Majesteit op, dat daarvoor het eerste vereischte was al de voorwerpen in vollen eigendom te bezitten, terwijl wij die, voor een tijdelijke tentoonstelling, natuurlijk slechts in bruikleen hadden.

De Koningin-Moeder beaamde dit ten volle, doch was van oordeel dat geneeskundigen, die dikwerf zulk een grooten invloed uitoefenen op hun medemenschen, zoo iets toch wel tot stand zouden kunnen brengen. Hare

Majesteit meende, dat het altans eens te beproeven ware, of het niet gelukken zoude.

Ondergeteekende antwoordde natuurlijk, dat hij, die woorden als een opdracht beschouwend, zijn best zou doen haar ten uitvoer te leggen, in de hoop dat zijne krachten daarbij niet zouden te kort schieten.

En nu het Geschiedkundig Medisch-Pharmaceutisch Museum geheel gereed is, en het een blijvende plaats inneemt, acht hij het zich een vereerende plicht er hier op te wijzen, dat Nederland dit museum feitelijk verschuldigd is aan Koningin Emma, omdat alleen de Koningin-Moeder daarvan de geestelijke Moeder is.

Aan Hare Majesteiten de beide Koninginnen past hier een woord van eerbiedigen dank, voor de van H. D. ondervonden hulp en steun bij de uitvoering van het Koninklijk denkbeeld.

Aan Burgemeester en Wethouders, de bekende kunstbeschermers, vele geneesheeren en apothekers der hoofdstad, zonder wier hooggewaardeerde medewerking en steun het Museum nimmer tot stand gekomen zou zijn, zij dankbaar hulde gebracht door allen, die in het Museum niet alleen zien een middel tot ontspanning, doch ook een poging tot algemeene ontwikkeling.

Dat in zulk een Museum een Gids goede diensten kan bewijzen, ja onontbeerlijk is, ligt voor de hand. Daarom besloot ik er een samentestellen, en dien door eenige nauwkeurige afbeeldingen te verduidelijken.

Bij de beschrijving van de Apotheek en van het „Stoockhuys” hebben mijne beide medebestuurders de H.H. A. J. Rijk en P. van der Wielen mij steeds welwillend met raad en daad bijgestaan.

Mei 1905. Dr. C. E. Daniëls.

VOORWOORD VOOR DEN TWEEDEN DRUK.

Nu de oplaag van den Gids uitverkocht is, vraagt de Uitgever mij of ik ook den tweeden druk met een enkel woord wil inleiden. Ik doe dit gaarne.

Op 4 Juni 1909 mocht ik mijn museum aan de gemeente Amsterdam in vollen eigendom afstaan, om het daardoor een blijvende deskundige verzorging te verzekeren. Sedert wordt het dus uitsluitend beheerd door den Convervator van het Gemeente-Museum, den Heer G. W. H. Baard. en treed ik er alleen op als Voorzitter der Commissie van toezicht of advies.

De vier reeds van den aanvang af bestaande afdeelingen 18de-eeuwsche Apotheek, Pharmaceutisch Laboratorium, Oude Krankzinnigenzaal, Oud-Hollandsche Kraamkamer zijn grootendeels onveranderd gebleven. Alleen is er somtijds een enkel voorwerp aan toegevoegd, of vervangen door een ander, fraaier van dezelfde soort.

De vijfde afdeeling, vroeger verzameling van allerlei curiosa op ons gebied, is thans bijna alleen gewijd aan de nagedachtenis van Herman Boerhaave, heeft daarom diens naam gekregen, en draagt dien naar ik hoop en geloof met eere. Dat de stedelijke regeering mij daartoe op onbekrompen wijze heeft in staat gesteld, wensch ik hier dankbaar te vermelden, in de hoop dat het Museum zich voortdurend in hare hoog gewaardeerde belangstelling en verzorging zal mogen verheugen.

Juli 1913. Dr. C. E. Daniëls.

Het Geschiedkundig Medisch-pharmaceutisch Museum beoogt, met zorgvuldige inachtneming van geschiedkundige gegevens en volstrekte terzijdestelling van eenige phantasie, een getrouw beeld te geven van de wijze waarop men in Amsterdam, in de tweede helft der 18de eeuw, gewoon was in te richten:

1. Een apotheek.
2. Een apothekers-laboratorium.
3. Een krankzinnigenzaal.
4. Een kraamkamer.
   en daaraan is later toegevoegd
5. De Boerhaave-zaal.

I. De Apotheek.

Vóór dat men de apotheek binnentreedt wordt in de voorhal van het Museum de aandacht getrokken door een vijftal zeer fraaie gapers, die enkele oude Amsterdammers zich wellicht nog zullen herinneren, aangebracht als ze waren aan de gevels van apothekers- en drogist-winkels, waarop ze reeds op eenigen afstand de aandacht moesten vestigen, Somtijds diende daarvoor ook wel een zaagvischtand of een rist slaapbollen (papaverbollen).

Bij vele apothekers zag men daarvoor echter dikwijls een vergulden vijzel of een Moor-kop aangebracht, zooals die hier in het midden staan; ook wel een hert, een éénhoorn of een salamander, die dan meestal in goud geschilderd waren op de ruit boven den voordeur. Dit blijkt uit de twee fraaie exemplaren, afkomstig uit een Utrechtsche en een Haarlemsche apotheek, die men aan de rechterzijde van de voorhal tegen de zijmuur geplaatst vindt. Bovendien verdienen hier de

aandacht een groot wit marmeren mortier op voetstuk en een ijzeren vijzel met stamper, beide afkomstig uit oude Amsterdamsche apotheken.

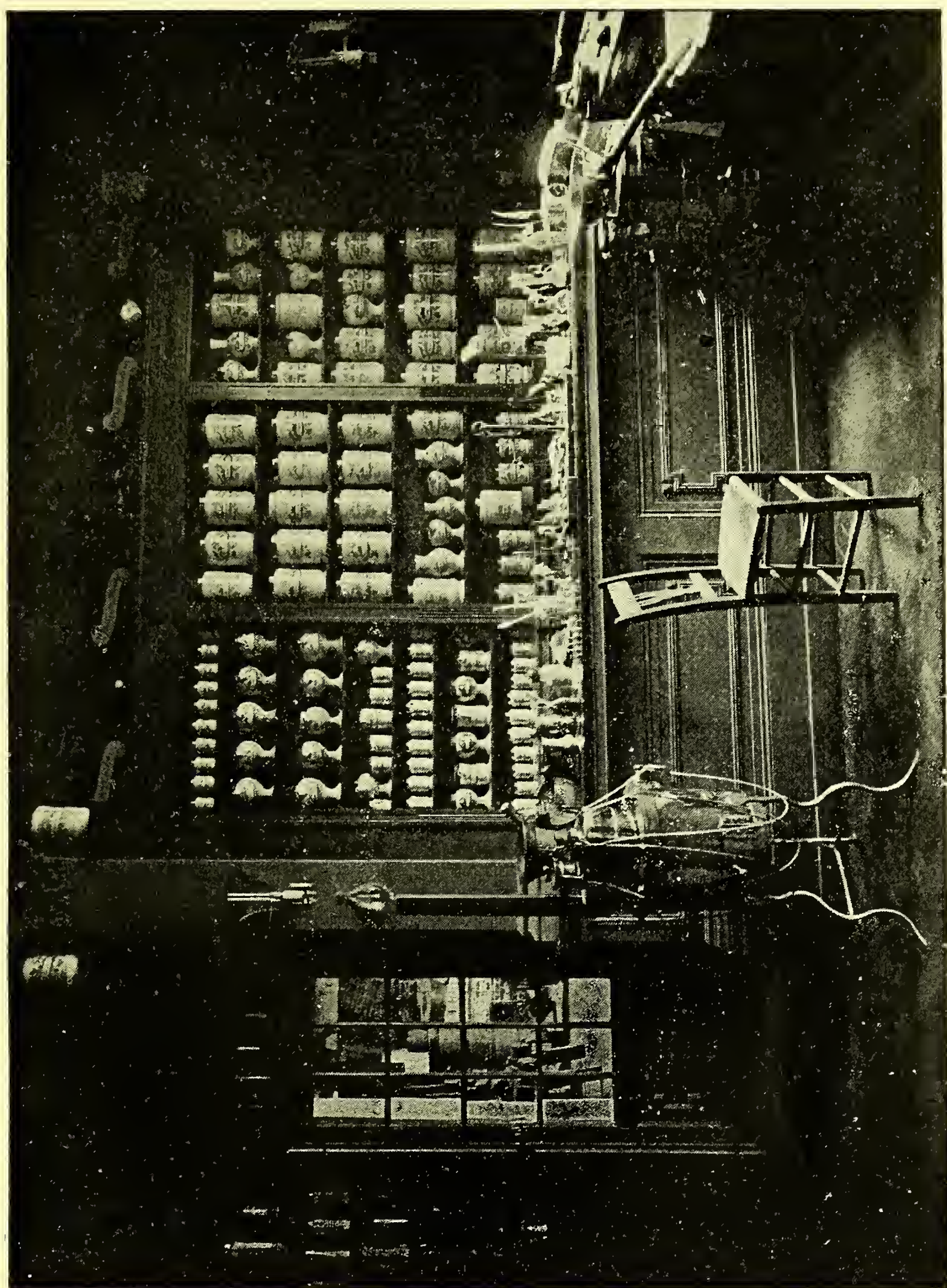
Bij het binnenkomen van de apotheek wordt het oog al dadelijk getroffen door de uitgebreide verzameling oud-Delftsche potten, met de daarin gebakken namen van den inhoud. Zij zijn meestal met geelkoperen, ook wel met aardewerk of kartonnen deksels gesloten. Deze allen maakten vroeger deel uit van hier of elders bestaan hebbende apotheken, en zijn thans voor goed naar hier overgebracht.

Enkele der hier aanwezige voorwerpen werden in den loop der jaren geschonken aan het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie, zonder dat daarvan een goed geheel kon worden gevormd, zooals men van plan was. Dit is echter nu inderdaad mogen gelukken door de vele tijd en moeite, die Dr. C. E. Daniëls er meer dan 3 jaren aan heeft besteed.

Toen bij hem het denkbeeld gerijpt was, om in meer uitgebreiden zin een Geschiedkundig Medisch-pharmaceutisch Museum te stichten, stonden hem, op zijn aanvrage, zoowel pharmaceuten als niet-pharmaceuten, voor de apotheek en het laboratorium welwillend zaken af, waarvan zij vroeger niet hadden kunnen scheiden, terwijl het hem bovendien gelukte door aankoop enkele belangrijke voorwerpen, die niet ontbreken mochten, te bemachtigen.

Wat nu al die potten en flesschen betreft, die zijn in de eerste plaats belangrijk voor deskundigen, doch het is ook voor leeken wel de moeite waard ze eens wat nader te bekijken, zoowel om hun uiterlijk als om hun inhoud.

Het oud-Delftsch aardewerk wordt voornamelijk onder-

scheiden naar de fabriek waar het vervaardigd werd, wier merk het draagt. Die merken spelen een voorname rol in onzen tijd, nu de waarde van dit aardewerk zoo belangrijk gestegen is. Maar zij deden dit in de 18de eeuw ook reeds, zooals blijkt uit de in April 1764 door „de Heeren van de Weth der Stad Delft“ gepubliceerde „Keure tegens het Namaaken der Teeckens of Merken der Plateelbakkeryen, mitsgaders het Veranderen der voorseyde Teeckens of Merken”. Daarbij werd namelijk verboden, op een boete van Ses Hondert guldens, „om, met agterlaating van de gewone Merken van hunne plateelbakkeryen, de naamen of teeckens van andere Mr. Plateelbackers op hunne porcelynen te stellen, ofte te doen stellen”. En hiervoor was alle reden, want toen, evenals nu, beheerschte dat merk voor een goed deel den prijs van het voorwerp, m.a.w. de eene fabriek leverde veel fraaier, dus duurder werk dan de andere. En dat niet weinig fabrikanten zich toelegden op de vervaardiging van voorwerpen voor het gebruik in de apotheken moge wel daaruit blijken, dat in onze verzameling niet minder dan 14 verschillende merken worden aangetroffen.

Men vindt er producten der fabrieken van A. C. DE KEIZER, (merk AK). C. C. VAN DER HOEVE, (merk De Klauw), van BARBARA ROTTEWEL, (merk De Drie Klokken), allen uit de laatste helft der 17de eeuw, waaronder twee stroopkannen, die voornamelijk de aandacht verdienen om haar bloemen met drie kleuren.

Dan zijn er stroopkannen met bruin en groen, inplaats van met blauw, bewerkt. (merk L. P. Kan), potten met het merk De byl, dat zeer gezocht is, uit het midden der achttiende eeuw, uit welken zelfden tijd ook afkomstig zijn een extractpot en twee stroopkannen, welke naast het opschrift twee engelen vertoonen, die in

den eenen arm een glazen retort en in den anderen een Aesculaapstaf dragen, een zeer zeldzaam voorkomende versiering. Dit kan ook getuigd worden van een dozijn kleine extract- en conserf-potjes, wier opschriften alle met roode letters, in blauwe omgeving van vogels en bloemen, zijn bewerkt.

Maar behalve die uitzonderingen, waarvan een paar nog later zullen besproken worden, is bijna de geheele verzameling samengesteld uit potten en kannen van meer dan alledaagsche kwaliteit.

Het blauw heeft die heerlijke, eigenaardige nuance waaraan men het echte oud-Delftsch terstond herkent, en die het tot nog toe niet gelukt is geheel na te bootsen. Daardoor is de totaal-indruk die de beide kasten in de apotheek maken, ook op eenigen afstand, een zeer behagelijke, zelfs voor hen die meenden, dat er toch aan een oude apotheek niet heel veel bijzonders te zien zou zijn. De ervaring leert dat dit echter wel het geval is, want de indruk is een zeer eigenaardige, tengevolge van de kleureffecten, die men in de rijkst betimmerde en gestoffeerde moderne apotheken te vergeefs zoekt.

En wat nu den inhoud aangaat dier potten en kannen valt er in de eerste plaats op te merken, dat vele extracten, conserven, stroopen, aftreksels en poeders genoemd werden naar de ziekte waartegen zij werden aangewend, of naar de bedoeling die men er zich mede voorstelde. Zij dragen meerendeels den naam van Galenische geneesmiddelen, naar den beroemden Romeinschen geneesheer Claudius Galenus, die in de 2de eeuw na Christus leefde, en gedurende meer dan duizend jaren eigenlijk de toongever geweest is op medico-pharmaceutisch gebied.

Dat slechts enkele daarvan thans nog gebruikt worden

laat zich begrijpen, uit de reusachtige vorderingen die de wetenschap der geneeskunde in den lateren tijd heeft gemaakt. Dat wij ons daarin hebben te verheugen, valt gemakkelijk uit de samenstelling van sommige der hier aanwezige geneesmiddelen aan te toonen.

In het midden van de „stelling" (kast) vindt men bv. een ruim 30 cM. hooge pot, met het opschrift *Requies peurorum*, of in goed hollandsch *Rust der kinderen*. Deze likkepot bevat, volgens het niet eens zoo heel oude voorschrift van 1723, in de Alkmaarsche Pharmacopee, zóóveel opium, dat een eierlepeltje daarvan zeker voldoende is om een jong kind de eeuwige rust te verschaffen. En dat daarvan veel werd verkocht, blijkt duidelijk uit de groote hoeveelheid die daarvan in de apotheek, dus voor de dagelijksche behoeften, voorhanden was. Immers in de nabijheid, op de werktafel, vindt men een potje van $^1/_4$ der afmetingen van den genoemden, waarin een, tengevolge van de hygiënische begrippen dier dagen omtrent luchtververschinq en reiniging van slaapplaatsen en beddegoed, destijds veelvuldig gebezigd poeder, de pulvis ad pediculos, wij zeggen thans vormelijker insectenpoeder, ter verkoop gereed stond.

En wat voor rare kostjes een mensch destijds in zijn maag kreeg, blijkt wel uit een groote pot waarin het Electuarium Mithridaticum Damocritis, dat uit niet minder dan 63 ingrediënten is bereid, en zóó algemeen in gebruik was, dat het letterlijk in alle pharmacopeeën voorkomt.

Niet minder samengesteld was het Electuarium Theriacale Andromachi, en beide hadden ook dit gemeen, dat, daar de werking ervan een zeer belangrijke werd geacht te zijn, hun bereiding gewoonlijk

met een zekere plechtigheid plaats had, die tevens de volstrekte juistheid daarvan waarborgde.

Zoo werd b.v. in 1697 te 's-Gravenhage bepaald, dat de bereiding van beide praeparaten voortaan door het Collegium Pharmaceuticum zelf, en niet door elken apotheker afzonderlijk, zou geschieden. Bovendien was het verplichtend daarbij de stadsdoctoren als gasten uit te noodigen, en dan na afloop gezamenlijk aan een feestmaal aan te zitten.

Nu laat zich die buitengewone zorg voor de goede bereiding van dit Electuarium Mithridaticum wel eenigszins begrijpen, als men den oorsprong en de bedoeling ervan in het oog houdt.

Het geschiedverhaal toch leert ons, dat Koning MITHRIDATES van PONTUS (120—64 v. Chr.) bevreesd was vergiftigd te zullen worden door zijn omgeving, en zich daartegen trachtte te vrijwaren door aanhoudend langzaam klimmende hoeveelheden vergif in te nemen, en dat dit mengsel van wisselende, doch zeer nauw lettende, samenstelling, naar hem zijn naam heeft gekregen. Om het echter ook werkzaam te doen zijn tegen slangenbeet, heeft men er later bovendien slangenvleesch (theriac) door heen gemengd, en aan dit praeparaat den naam gegeven van Electuarium Theriacale.

In een andere pot vindt men Trochisci viperini, koekjes uit addervleesch bereid, die met de bedoeling om den mensch onvatbaar te maken voor de gevolgen van een adderbeet werden toegediend.

Links van, en rechthoekig op de groote frontstelling of kast staat een smallere, waarin zich verscheiden kleinere, oudere fleschjes bevinden, die vooral de aandacht trekken door hun vorm en hun etiket.

Omtrent den inhoud van één daarvan, waarop we Pulvus Comitissae (K(ent), d.i. poeder van de Gravin

van Kent, lezen, zij hier iets naders verteld, omdat dit poeder terstond de aandacht trekt, door de groote hoeveelheid bladgoud die daarin aanwezig is.

Het is, zooals terstond uit den naam blijkt, een uit Engeland afkomstig geneesmiddel, dat echter reeds in het jaar 1693 in Nederlandsche Pharmacopeeën of geneesmiddelboeken voorkomt.

Volgens de Haagsche Pharmacopee van 1738 heeft het de volgende samenstelling:

R. Ocul. cancror. praep., 2 Dragmen
Lap. Bezoar Orient. pulv.
Pulv. rad. Contrajerv.
Praepar. Margaritar.
Corall. rubr.
Chelar. Cancror.
Carn. viperar., van elks 1/2 Dragme
Fol. Auri, tien greinen
Laat het een poeder worden.

In de „Pharmacopaea Almeriana”, d.i. Alkmaarsche Apotheek, van 1723 leest men, dat er niet alleen goud, doch ook zilver ingemengd worden moest, want daarin eindigt het voorschrift, aldus:

Fol. Auri
Fol. Argenti, van elks vijf in getal.

Dit aristokratisch geneesmiddel, dat zeker wel hoog in prijs zal geweest zijn, werd aangewend tegen maagzuur, en met succes.

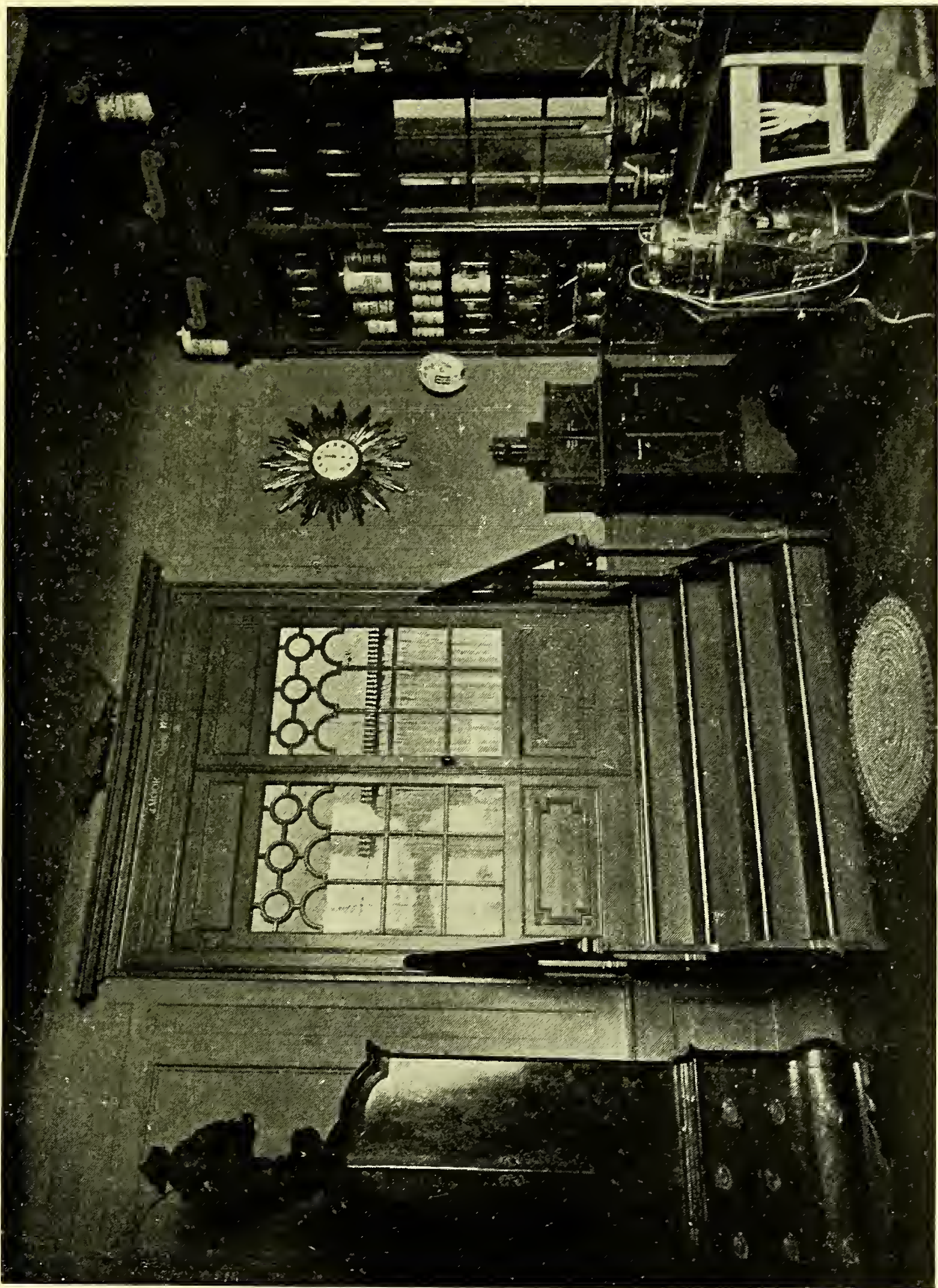
Vermelding verdient ook de flesch met het opschrift Pulvis Ungularum Alcis, d.i. poeder van Elandshoeven, dat aangewend werd tegen stuipen. De onderbeenen, met de hoeven er aan, van den Eland, die voor het raam in de apotheek hangen, werden verhuurd of geleend

aan de klanten, om, in de wiegkap gehangen, als voorbehoedmiddel tegen stuipen dienst te doen.

Rechts van de deur die naar het laboratorium leidt hangt het fraaie, door HOUBRAKEN gegraveerd, portret van den beroemdsten der Amsterdamsche apothekers, A. SEBA, den vriend en studiegenoot van Czaar PETER DEN GROOTE, aan wien hij indertijd zijn uitgebreid kabinet met naturaliën, voor niet minder dan f 15.000, slechts noode afstond. En links daarvan vindt men nog een stelling, waarin behalve eenige hooge, houten doozen, bestemd voor plantaardige poeders en mineralen, twee zeer belangrijke potten van Italiaansch aardewerk, uit het midden der 16de eeuw, geplaatst zijn. Dit zijn twee zeldzame Urbinopotten, afkomstig uit een Florentijnsche apotheek. Op de eene leest men Lov° Sano Espent° Di Me. d.i. Loch sano experto Domini Mesuæ, of in het Hollandsch: Een gezond en beproefd likkepotje van Meneer MESUË. Blijkens mededeelingen uit Florence was het een veel gebruikt middel tegen de hoest, bestaande uit kaneel, hysop en zoethout. Op de andere staat: Diamargar^{i} $\overline{R^{a}}$ frigi^{s}, d. i.: Diamargariti theriaca [pro morbis] frigidis, in onze moedertaal: Een verwarmend purgeermiddel tegen uit verkoudheid voorkomende ziekten, waarvan de samenstelling uitvoerig beschreven wordt in het Compendium Aromatum van SALADINO D'ASCOLI.

Tusschen deze beide, geheel met blauw, bruin en groen zeer sierlijk bewerkte, potten vindt men een grootere van Delftsch aardewerk, met het zeer zeldzaam voorkomend liggend hert als etiket. Hier zijn alleen rood en goud aangebracht, en is de voorstelling geheel in den Italiaanschen geest, een terras met exotische planten, geteekend.

Dit laatste is ook eenigszins het geval met de daar-

onder staande groote Delftsche extractpot, waarop in blauw een bloeiende aloë in kuip, die een blauwe guirlande, wier uiteinden versierd zijn met hertegeweien, tot ondergrond heeft.

Aan den linkerwand van de Apotheek staat een kastje, in welks laden enkelvoudige geneesmiddelen, volgens de opgave der in 1815 ingevoerde Pharmacopoea Batava zijn bijeengebracht, en waarop eenige voor het dagelijksch gebruik noodzakelijke boeken een plaats vinden.

Daarboven hangt een, op 13 Juni 1729 door het Delftsch Collegium Medico-pharmaceuticum, aan Jacob Byster uitgereikt diploma, ten bewijze dat hij door dit achtbaar college bevorderd was tot apotheker. Daarnaast een in 1695 door de hoogleeraren in de geneeskunde te Padua aan den apotheker Hieronymus Zanella uitgereikt getuigschrift, voor zijne voortreffelijke bereiding der adder-pastilles, het onmisbaar ingredient voor de vervaardiging van de Theriac. Eindelijk het portret van A. d'Ailly, den stichter van het Laboratorium.

Boven dit drietal hangt een zoogenaamde zonneklok, eveneens afkomstig uit een oude Amsterdamsche apotheek, wier eigenares zoo welwillend was hem aan het museum ten geschenke te geven.

Daarnaast vindt men de door den architect W. Kromhout Czn., die de bouwkundige inrichting van apotheek, laboratorium en „hokkenzaal" heeft geleid, bedriegelijk nagebootste toegang tot de huiskamer van den apotheker. Aan de andere zijde van dien kameringang staat een uitnemend geconserveerde 18de eeuwsche notenhouten simpliciekast, in het bovengedeelte met dertien laden, elk afzonderlijk in 63 hokjes verdeeld, alle gevuld met enkelvoudige geneesmiddelen uit de drie rijken der natuur, volgens de destijds daaromtrent geldende voorschriften.

Boven op deze kast staat een uit amboineesch wortelhout gesneden mannenbeeld. Beide, kast en beeld, dateeren blijkens het inschrift van het jaar 1765.

Rechts van de deur waardoor men is binnengekomen, staat op rood marmeren voetstuk, met het inschrift „De geschiedenis der wetenschap is de wetenschap zelf" de marmeren buste van den stichter van het Museum Dr. C. E. Daniëls, van de hand van Mevr. J. Schreve—Yzerman. Dit kunstwerk werd op 4 Juni 1909 aan Dr. Daniëls, op zijn 70sten verjaardag, aangeboden door 640 Nederlandsche geneeskundigen, als een bewijs hunner waardeering voor den arbeid dien hij aan het Museum heeft ten koste gelegd.

Dan volgt een groote eikenhouten kruiden-stelling, met niet minder dan 36 laden, natuurlijk alle met fraai koperen beslag. In het bovengedeelte van die kast liggen rollen pleister, die gewoonlijk elk van een etiket waren voorzien, doch ook wel, zooals hier, alleen door haar kleur de samenstelling van den inhoud aangaven.

Op de kap van de kast vindt men in het midden een uil, rechts een zandlooper, links een microscoop, als de symbolen van de wijsheid, den ijver en den lust des apothekers tot microscopisch onderzoek van geneesmiddelen, evenals dit reeds 50 jaren vroeger door Anthony van Leeuwenhoek is gedaan.

Aan den voorwand hangt een kastje met meerendeels tinnen lavementspuiten, zooals destijds in elke apotheek aanwezig was, omdat de apotheker door den doctor belast werd met de applicatie daarvan aan de patienten, aangezien dit werk door den geneesheer geacht werd beneden zijn waardigheid te zijn.

In de vensterbank voor het raam staat een klein koperen destilleertoestel met koelvat, en een koperen

trommel, waarin de medicamenten bij de patienten werden bezorgd. Tegen het raam hangen, behalve de reeds (blz. 13) genoemde elandspooten, de wassen tepelringen voor zoogende vrouwen, die in de daarbij liggende gietvormen worden gemaakt; een artikel waarvan onze apotheek, evenals van den daarnaast uitgestalden echten spijkerbalsem, een grooten afzet heeft.

Naast de werktafel vindt men een zoogen. leksteen of filtreer, om onzuiver regenwater te klaren; een groote marmeren mortier op voetstuk, en twee rood- en geelkoperen pronkfornuizen, die nooit als zoodanig gebruikt worden, en bovendien een 18de eeuwsche stoel met mattenzitting voor den doctor, als deze somtijds een nadere toelichting meent te moeten geven aangaande het door hem afgegeven voorschrift. De Alkmaarsche pharmacopee van 1723, die op de werktafel ligt, geeft daarvan een aardige contemporaine afbeelding, belangrijk ook voor het interieur van de apotheek.

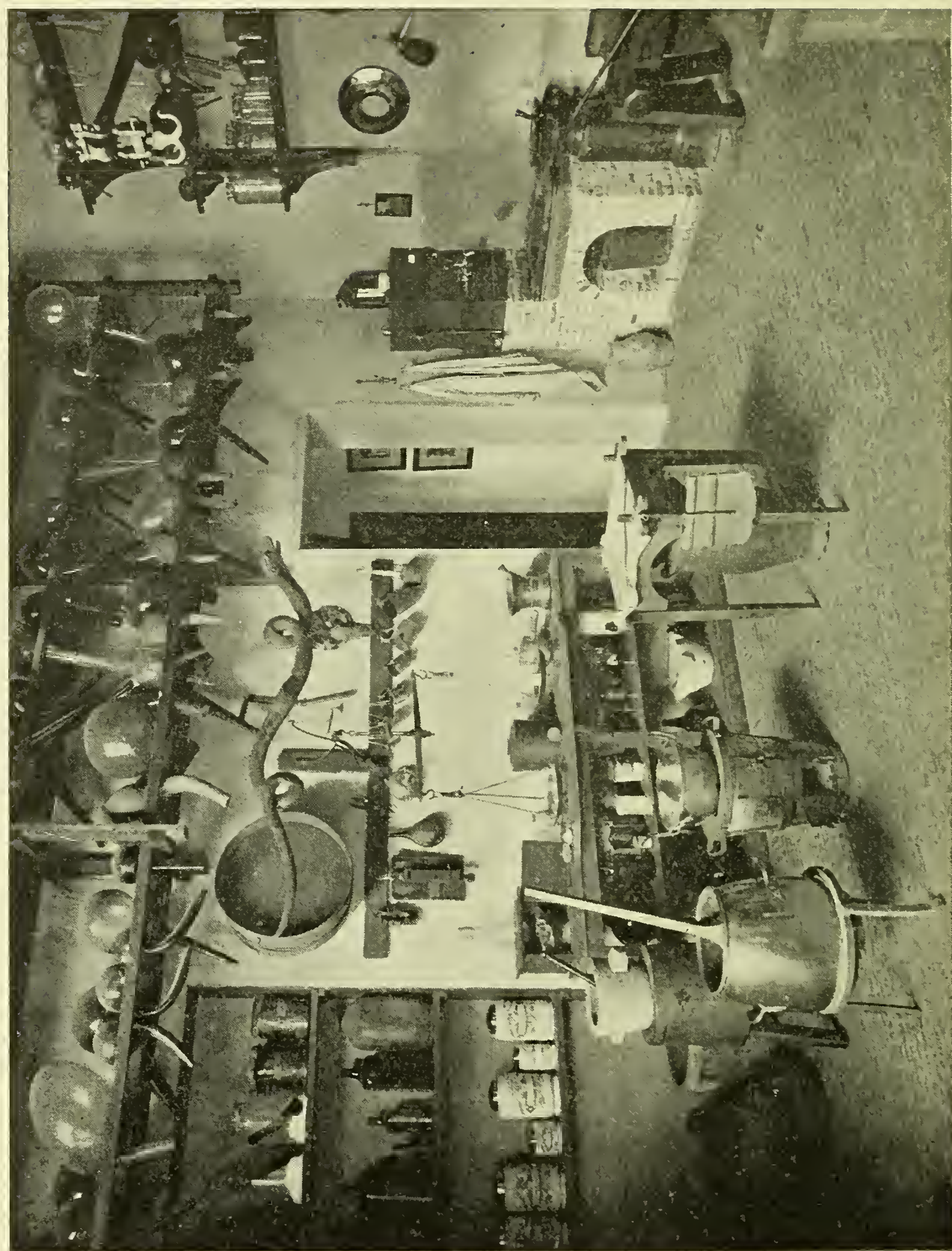
Eindelijk zij nog gewezen op de werktafel zelve, waarop verschillende soorten van vijzels, die met de vijf anderen, welke in de kast naast den toegang tot het laboratorium geplaatst zijn, een rijke verzameling vormen. Behalve de koperen toch, waaronder er zijn van de jaren 1584, 1648 en 1754, met een geheel ongeschonden ornamentiek, vindt men er een ijzeren, een glazen en een houten vijzel, waarvan de beide laatsten vooral hoogst zeldzame voorwerpen zijn. Dan drie oude tinnen maatjes, afkomstig uit Gouda, die het jaartal 1740 dragen; eenige koperen gewichten, die den vorm hebben van de teekens, waardoor op de recepten de gewichtshoeveelheden werden uitgedrukt, zooals medic. pond (℔), ons (℥), drachme (ʒ), scrupel (℈).

Zwarte serpentijnsteenen mortieren, balansen, maatglazen, oud model medicijnflesschen in soorten, een

koperen gietvorm voor goddelijken steen, (bestaande uit zwavelzuurkoper, aluin, salpeter en kamfer), pillenplanken met messen, waaronder een paar zeer oude in kamvorm; voorts schudders om pillen te verzilveren, of te vergulden, alsmede eenige werktuigen om pleisters, waaronder de befaamde zinkingpleisters, zoo spoedig mogelijk te kunnen smeeren.

Eindelijk een aantal ter aflevering gereed gemaakte dranken en smeersels, en een paar 18de eeuwsche, dus vrij samengestelde, doctors-recepten, met de daarvoor bestemde lias, en het origineele 18de eeuwsche boek om ze in over te nemen, en aan de vergetelheid te ontrukken, zooals de wet dit toen voorschreef, en nog heden verplicht maakt.

2. Het Laboratorium.

Als men het gangetje, dat van de apotheek naar het laboratorium leidt, doorgaat, ziet men links reeds terstond de modellen, waarnaar het laboratorium is gebouwd. Het zijn de pastelteekeningen van den tooneelspeler J. Jelgerhuys, waarnaar deze later de twee in olieverf gemaakte schilderijen van het laboratorium vervaardigde. De beide laatsten bevinden zich in bruikleen in het Rijks-Museum, waaraan Dr. Daniëls ze op verzoek afstond. Ze stellen voor het Stoockhuys van A. d'Ailly, den bekenden apotheker en chemist in de hoofdstad wiens portret in de apotheek hangt.

Dit laboratorium werd in 1776 opgericht door P. Schonk, op 't Bolwerk aan de Zaagmolenspoort, en in 1799 door d'Ailly van hem overgenomen.

Verschillende zaken in ons laboratorium dateeren nog uit dien eersten tijd, maar de steenen vloer is veel ouder, want zij bestaat uit klinkers, die zijn opgegraven uit de vroegere (oudste) werkplaats van den apotheker in het Pesthuys, later Buitengasthuis, dat in 1630 werd gebouwd.

Aan twee wanden van het vertrek ziet men een groot aantal kolven en retorten op rekken hangen. De groote kolf onder de schouw staat gereed om er salpeterzuur (geest van salpeter) in te stoken, uit salpeter en zwavelzuur, volgens de methode van Dr. I. H. Glauber, den beroemden 17den eeuwschen alchemist te Amsterdam. Als onze apotheker vóór 1668 had geleefd, zou hij allicht lid geweest zijn van het door Glauber opgerichte „Amsterdamsch Hermetisch Geselschap".

*

Om ongelukken te voorkomen, moest daarbij gedurende den nacht doorgestookt worden, en dan waren de koperen lamp onder de schouw, en de blokken met vetkaarsen er in aan de wanden zeer noodig. De onvermijdelijke geur van dit verlichtings-materieel hinderde niet zoo erg, want ook in de groote vaste koperen ketels, waarop de tinnen helmen staan, werden niet altijd de meest welriekende stoffen bereid, o. a. de olie uit den duivelsdrek, asa foetida. Maar daaraan waren de apotheker en zijn dienstpersoneel wel gewend. En daarentegen was het meerendeel der vluchtige oliën, der aromatische wateren en der spiritus-soorten, die men maakte, van aangenamer geur.

Wanneer de pest zich in Amsterdam vertoonde, was bv. de navraag naar allerlei reukwatertjes, waarvan tientallen voorschriften bestaan, zóó groot, dat de apotheker het met zijn beide ketels nauwlijks afkon. Vooral de aqua contra pestem Gesneri, met haar bijna 50 verschillende bestanddeelen en heerlijken geur, had dan een enormen aftrek. Bij de bereiding daarvan waren de groote koelvaten, met de spiraalvormige buizen er in, ten eenenmale onmisbaar. Werden er vluchtige oliën overgehaald, dan bewezen de, reeds in 1565 door J. B. Porta uitgevonden, Florentijnsche flesschen, zooals er een onder aan het groote koelvat staat, waarin de lichtere olie bleef drijven op het water dat door de nauwe buis afliep, uitstekende diensten.

Voor enkele bereidingen was echter noch de glazen retort, noch de metalen ketel bruikbaar; daarvoor waren de, in de hangers aanwezige, steenen retorten noodig, zooals voor de talrijke, uit plantaardige en dierlijke stoffen bereide, brandige oliën, waaraan groote geneeskrachtige waarde werd toegekend. Trouwens tegenwoordig speelt immers de daartoe eveneens be-

hoorende teer nog een groote rol in de geneeskunde.

Van de schouw naar rechts gaande, valt de, boven in den muur gemetselde, prachtig in steen gehouwen salamander in zijn vlammenbed terstond in het oog. Dit is het door de chemisten en apothekers van de oude alchemisten overgenomen symbool. Deze beschouwden den salamander als den koning der dieren, omdat zij meenden dat hij leefde in het vuur en daar veredeld werd, evenals het goud gezuiverd wordt door sterke verhitting.

Daarom is dus de salamander een zeer eigenaardig symbool in een „Stoockhuys", de oud-Hollandsche naam voor een scheikundig laboratorium. Op en onder de tafel voor het raam staan tal van werktuigen, die geen nadere bespreking vereischen. De blauwe chineesche schotel, met de zoutkristallen er op, vertegenwoordigt hier de veel grootere, thans zoo hoog in prijs zijnde exemplaren, waarvan er vroeger minstens een half dozijn voorhanden waren.

Tegenover den schoorsteen wordt onze aandacht getrokken door de buitengewoon fraai gesneden houten slang, de trots van den apotheker. Ware er ruimte geweest in zijn apotheek, hij zou die slang zeker daar, boven de werktafel hebben geplaatst, om er zijn weegschalen en zakjes en den touwklos aan te hangen.

De slang speelde, zooals we reeds uit de samenstelling van tal van geneesmiddelen hebben bemerkt, een groote rol in de apotheek. Er bestaan geschriften, die uitsluitend de uit slangen bereide geneesmiddelen behandelen. Tot 1884 behoorde in Frankrijk de slang immers nog tot de officieele geneesmiddelen.

De groote, aan onze slang opgehangen, jalappawortelknol is een hoogst zeldzaam exemplaar, zoo als men slechts enkele malen aantreft.

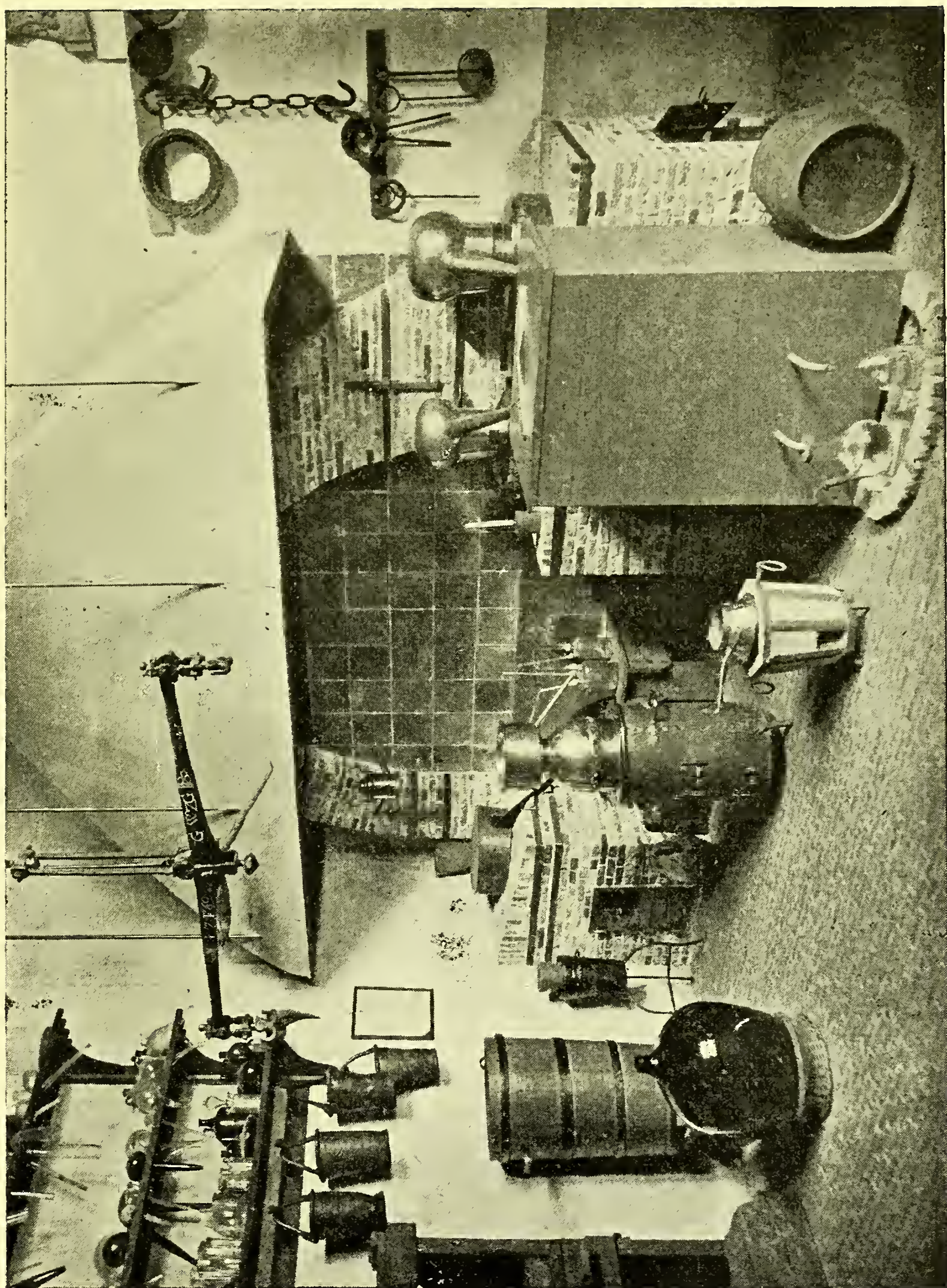
De beide persen aan den muur tegenover het raam wijzen er op, dat men in het laboratorium ook nog iets anders deed dan stoken. Uit planten, dierlijke en minerale stoffen werden, met behulp van water of spiritus, de werkzame bestanddeelen uitgetrokken, en daarna werden die grondstoffen nog eens krachtig uitgeperst. Gewoonlijk werden deze aftreksels als zoodanig, slechts zelden in verdikten toestand gebruikt.

Eerst na 1746, toen de fransche philantroop de Graaf DE LA GARAYE optrad met zijn „Sels végétaux, animaux et minéraux", veranderde dit, want deze zouten zijn niet anders dan tot droog ingedampte waterige aftreksels. Dit indampen geschiedde in groote koperen ketels, zooals men er twee midden in het laboratorium vindt staan. Het gevolg van deze bereiding was echter, dat er heel wat koper in die extracten overging. Booze tongen beweerden later, dat de werkzaamheid daarvan grootendeels afhankelijk was van dit kopergehalte.

De twee kleine oude witsteenen fornuizen werden, als het in het laboratorium te druk was en men elkaar hinderlijk werd, op stoep of walkant gedragen, om daar, tot groot vermaak van de straatjeugd, onder een pan met stroop of afkooksel gestookt te worden.

De groote balans aan den zolder draagt de duidelijke teekenen dat ook in de 18de eeuw een streng toezicht werd uitgeoefend op de deugdelijkheid van de weegwerktuigen. De beide jaartallen 1716 en 1779, die er op zijn aangebracht, hebben waarschijnlijk als zoodanig dienst gedaan. Opdat het bedrijf in het laboratorium niet te veel gevaar zou opleveren voor de omgeving, eischte de wijze Vroedschap van de hoofdstad de noodige voorzorgsmaatregelen.

Immers de „Brandkeure der Stad Amsterdam, gelijk

dezelve is gearresteert den 20sten Febr. 1685 en gepubliceert den 6den April daarna volgende" bepaalde in Art. V:

„dat yder meer vuurs tot vordering van haar neringe van doen hebbende / als tot haar ordinaris huyshouding nodig is / haar neringe niet sal mogen doen / zonder kennis vau Myne Heeren van den Geregte. Mitsgaders voor dat zy de vnurplaatsen en kachels van haar neringe / myne voorsz. Heeren sullen hebben vertoont / en zoo gemaakt als haar sal worden bevolen. Dat zy ook deselve namaals niet sullen mogen hermaken / dan na voorgaande vertooning en bevel als vooren: beyde op boete van Honderd guldens bij de Verwers / Brouwers / Suykerbakkers / en Zeep-ieders / en vijftig guldens by de andere voorsz. Contraventeurs van deze ordonnantie te verbeuren / en daarenboven datelyke demolitie", en voorts in Art. XVI:

„dat yder zal gehouden wesen tot haar behoeft te kopen en te onderhouden vier leere Brandemmers / gemerkt met haar eygen merk / en de nomber van de wyk daar in zy wonen / op pene van een halve gulden voor elke emmer te verbeuren / zonder nogtans dezelve uyt te moeten leveren / dan tot afwering van haar eyge perykel / ten ware zulks door eenig bevelhebber omtrent de Brand wierde geordonneert".

Door de welwillendheid van den Commandant onzer Brandweer hebben wij ook aan deze eischen kunnen voldoen. De authentieke „vier leere Brandemmers" strekken daarvan ten bewijze, en maken inderdaad lang geen slecht figuur in deze passende omgeving.

3. De Krankzinnigen-zaal.

In den ouden tijd, en ook nog in de jeugd van de oudsten onzer thans levende tijdgenooten, beschouwde men een krankzinnige als een persoon waarin een booze geest was gevaren, die door den duivel bezeten was. En daar die personen nuttelooze leden voor de gemeenschap, en dikwerf gevaarlijk voor hun medemenschen waren, werden ze op de eene of andere wijze uit de maatschappij verwijderd. De bloedverwanten schaamden zich er voor dat zij een lid in de familie hadden, hetgeen, daar het godsoordeel rechtvaardig moet zijn, zijn welverdiende straf onderging; zij stopten het ergens weg, opdat niemand het zien zou, somtijds in hun eigen woning, somtijds in de enkele daarvoor bestaande gelegenheden, gestichten, en bekommerden er zich meestal heel weinig om hoe zij het daar hadden. En zij die dan met de bewaking, want meer was het niet, van die ongelukkigen belast waren, dachten er al niet anders over. Zij zorgden dat zij in het leven bleven, maar vooral dat zij hun geen kwaad berokkenen, hen niet slaan, bijten of spuwen konden. Zij sloten ze op in hokken, en beteugelden hun kwaadaardige buien met dwangmiddelen, want voor rede waren zij niet vatbaar, met behulp van dwangbuizen, dwanggordels, bijt- en spuw-maskers, hand- en voetboeien, ja soms zelfs met kettingen.

De Delftsche geneesheer Pieter van Foreest (1522—1597) verhaalt immers in zijn *Observationes medicinales*, dat hij te Haarlem „een stevige, gespierde, harige zwarte dolleman, sinds jaren in een cel opgesloten

vond, die zich spiernaakt lag te wentelen in het stroo, en het toch niet koud had, ofschoon het aanhoudend vroor". Dit laatste constateerde hij ook „bij een vrouw in het St. Elisabethsgasthuis te Alkmaar, die vele jaren op een legerstee in boeien placht te liggen, geheel naakt, ook des winters. Toen hare familie daarover klaagde werd de patient onderzocht en bleek het dat zij niet alleen warm was, doch zelfs lag te zweeten".

Terecht zegt Fruin, die deze bijzonderheden mededeelt in zijn Studie over eenige ziekten van Prins Willem I, „Dat is (voor Foreest) het opmerkelijke van het geval, dat zij warm was; dat zij in ketenen lag verdient geen opmerking, want zoo lagen zij allen die het lastig maakten.... Hoe zou hij ook kwaad hebben gezien in een gebruik, dat hij overal in zwang had gevonden en dat hem, helaas, meer dan twee eeuwen overleefd heeft".

De eerste die zich tegen deze onmenschelijke wijze van behandelen der krankzinnigen verzet heeft, is de fransche geneesheer Philippe Pinel (1755–1826), die als geneesheer aan de krankzinnigen-gestichten Bicètre en La Salpêtriere te Parijs, ruimschoots de gelegenheid had daarmede kennis te maken. Het gelukte hem de vergunning te krijgen de krankzinnigen, die met allerlei misdadigers in de gevangenis waren opgesloten, daaruit te verplaatsen en onder een, voor dien tijd werkelijk doelmatige, geneeskundige behandeling te stellen. Maar later hoogleeraar geworden heeft hij het gebouw, waarvan hij de fondamenten had gelegd, niet verder opgetrokken, en zijn landgenooten verzuimden dit ook. Dit te doen was weggelegd voor den Engelschen psychiater John Conolly (1796—1866), die als geneesheer van het krankzinnigengesticht te Hanwell, bij Londen, het gebruik van dwangmiddelen afschafte, het *No-restraint*-systeem in de behandeling invoerde, een naam

die in de wetenschap algemeen is overgenomen, en het burgerrecht heeft gekregen.

Hier te lande komt aan SCHROEDER VAN DER KOLK, Hoogleeraar te Utrecht, de eer toe in 1837, in een rectorale redevoering: „Over de verwaarloozing der vereischte zorg, ter leniging van het lot der krankzinnigen", het eerst op onze tekortkomingen tegenover die ongelukkigen te hebben gewezen. Wij mogen echter niet verzwijgen, dat Dr. H. F. THIJSSEN, die in 1814 belast werd met de behandeling der krankzinnigen in ons Buiten-Gasthuis, reeds in 1821, als lid der Provinciale Commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzicht, het, door zijn medeleden aangenomen en uitgevoerd, voorstel deed, om een prijsvraag in gelijksoortigen zin uit te schrijven, waarvan de aanhef aldus luidt: „Welke zijn de, zoowel psychische als physische middelen, sedert de laatste jaren tot herstel van krankzinnigen voorgesteld; welke zijn door ondervinding bewezen, het lot dier ongelukkigen te verbeteren of te herstellen", enz. En wat het invoeren van het *No-restraint* in ons land betreft, dit danken wij aan Dr. B. H. EVERTS, den eersten geneesheer-directeur van Meerenberg, die reeds drie jaren na de opening van dit gesticht, in 1852, na de daarvoor noodzakelijke verbouwing, alle dwangmiddelen daaruit verbande. waardoor Meerenberg lange jaren het eerste en het eenige krankzinnigengesticht op het vaste land van Europa geweest is, waar het *No-restraint* in zijn vollen omvang werd toegepast.

Die thans dus, in Nederland tenminste, alleen tot de geschiedenis behoorende dwangmiddelen leert men volledig kennen in de krankzinnigen-zaal. Deze is geheel uit het Buiten-Gasthuis uitgebroken en op verkleinde schaal in elkaar gezet. De dikke muren en het hooge kerkraam zijn van dezelfde afmetingen als

die in het Buiten-Gasthuis. De roode estrikken-vloer, met in het midden uitmondend open riool, vlak naast de kachel, maakte vroeger deel uit van de *Hokkenzaal*, zooals het verblijf voor de lastigste krankzinnigen daar toen heette, en geeft een duidelijk beeld van de hygiëne dier dagen. Dit doet evenzeer het tusschen de trap naar de trens (gaanderij) en de groote cel gelegen privaat, waar luchtverversching onbekend is.

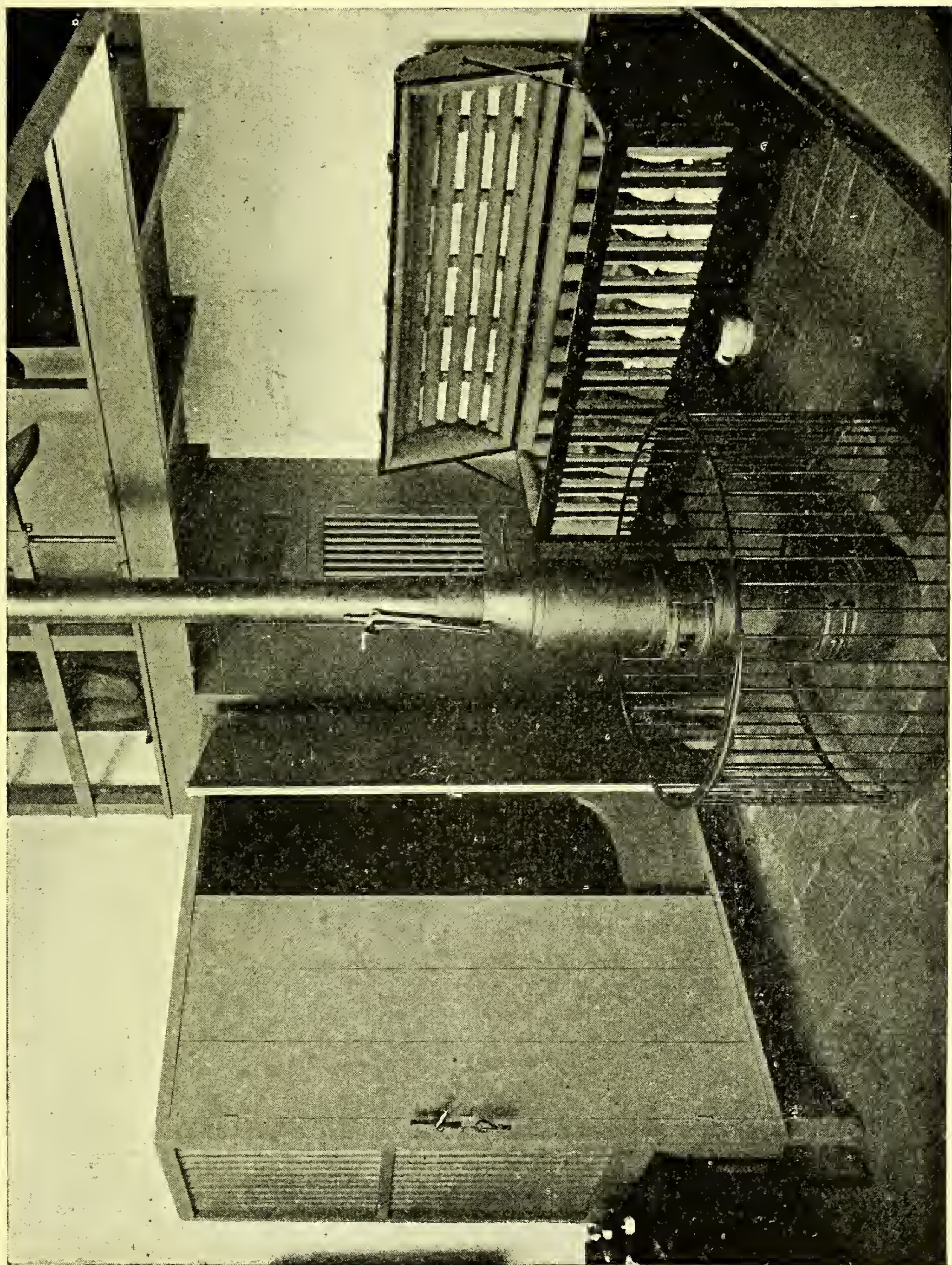
Die cel, wier deur nog de duidelijke indrukken vertoont van de nagels der laatste bewoners, ontving alleen eenig bovenlicht door een rooster in de vloer van de gaanderij, welk rooster voornamelijk diende om de patienten te kunnen observeeren, te beoordeelen of het gewaagd zou zijn de cel binnen te treden.

Daarnaast tegenover het raam staat de dekselkrib, in de wandeling „kiep" genaamd, waarvan de naam reeds voldoende toelichting geeft. Dit is zeker het meest humane en doelmatige overblijfsel van het *restraint*, dat ook nog in gebruik is in verschillende gestichten, en dan met een tweeledige bedoeling wordt gebezigd. Vooreerst als *voorzorgsmaatregel*, voor lijders aan vallende ziekte of zenuwtoevallen, om te voorkomen dat zij zich tijdens zulk een toeval, door schoppen en slaan, of door vallen, zullen bezeeren. In de tweede plaats als *dwangmiddel*, om in geval van nood de meest onrustige en woeste patienten des nachts, voor hun eigen veiligheid en die van anderen, te bedwingen en onschadelijk te kunnen maken. Daar zulk een slaapplaats in den regel open gebruikt wordt door den patient, en alleen bij dringende noodzakelijkheid, tijdens een hevigen aanval, wordt gesloten, heeft dit dwangmiddel een goed deel van zijn tot verzet prikkelende werking verloren, en wordt het in de meeste gevallen zonder veel moeite toegepast.

Links van die *„kiep"* is weder een vaste cel, met getraliede deur gemaakt, die bestemd is voor gevaarlijke en tevens onzindelijke patienten. Daar deze dikwerf de gewoonte hebben zich aanhoudend te ontkleeden, is de cel grootendeels met lood bekleed, omdat dit metaal niet koud is bij de aanraking, en niet oxydeert onder den invloed van de uitwerpselen. Ten einde de daarin gevormde krib zoo veel mogelijk droog en zindelijk te houden, bestaat de ligbodem uit twee hellende vlakken, met een smal gootje er tusschen, waarin tallooze kleine openingen, zoodat de afvoer van alle vloeibare stoffen bijna automatisch plaats heeft.

Verder naar den ingang voortgaande vindt men voor zich de zoogenaamde *„rolkoets"*, een houten krib, die met een houten omkleedsel is betimmerd, van welke omkleeding het bovenvlak, en dat aan het voeteneinde van de krib, uit dikke, vrij dicht bij elkaar geplaatste tralies bestaat. Dit op rollen beweegbare ledikant diende om de daarin gehuisveste krankzinnigen in de buitenlucht te kunnen brengen, in den tuin van het gesticht.

Gelukkige gedachte, zal men zeggen, maar dat was het toch niet, want die verplaatsing had nog een nevenbedoeling. Immers de kundige geschiedschrijver J. TER GOUW, verhaalt ons in *De Oude Tijd*, jaarg. 1870, bij het bespreken van de kermis te Amsterdam, „dat het bezoek aan het Dolhuis tot de kermisvermakelijkheden werd gerekend" en beschrijft dan het menschonteerend schouwspel, dat zich daarbij ontwikkelde, als volgt: „Vooral de gevaarlijke krankzinnigen of dollen, worden over het gemis hunner vrijheid, zich wringende om en langs de traliën hunner hokken, tot razernij gedreven door het gezicht van die vrolijke kermisgasten, wien het misschien niet voldoende is stille toeschouwers te

zijn, maar die wellicht ook nog de ongelukkigen tergen. En waarom niet? 't Is immers de meening van het publiek, dat het de duivel is die in die arme schepsels huisvest. En zou het dan niet een verdienstelijk werk zijn, dien kwaden geest eens te plagen?"

En volgens andere schrijvers hadden zulke afschuwelijke tooneelen niet alleen in den kermistijd, maar op alle zondagen plaats, omdat de toegang tot de gasthuizen dan openstond voor allen die daarvoor een kleinen toegangsprijs wilden betalen.

Boven op de gaanderij, die door het gansche Buiten-Gasthuis, liep, en al de zalen, ten bate van de contrôle met elkaar in gemeenschap bracht, vindt men een groot aantal van de in den aanhef van dit hoofdstuk genoemde dwangmiddelen, waaronder het *bijt-* en *spuwmasker*, dat wij aan de welwillendheid van het Delftsch gemeentebestuur verschuldigd zijn, om zijn groote zeldzaamheid een afzonderlijke vermelding verdient. Geheele pakken voor gevaarlijke krankzinnigen, in den vorm van een hansop, met aan de broekspijpen aangebrachte lederen zolen en gesloten mouwen, en de zoogenaamde *mof*, een breed lederen gordel, met daarop vastgenaaide lederen zakken, waarin de handen met riemen om de polsen werden vastgebonden, vindt men daar eveneens.

In één woord het *Restraint* is in deze zaal in zijn welsprekenden rijkdom bijeengebracht, om daardoor de weldaden van het *No-restraint* zoo duidelijk mogelijk aan te toonen; en waar de voorwerpen zelve getuigen, behoeft men daarvoor geen woorden.

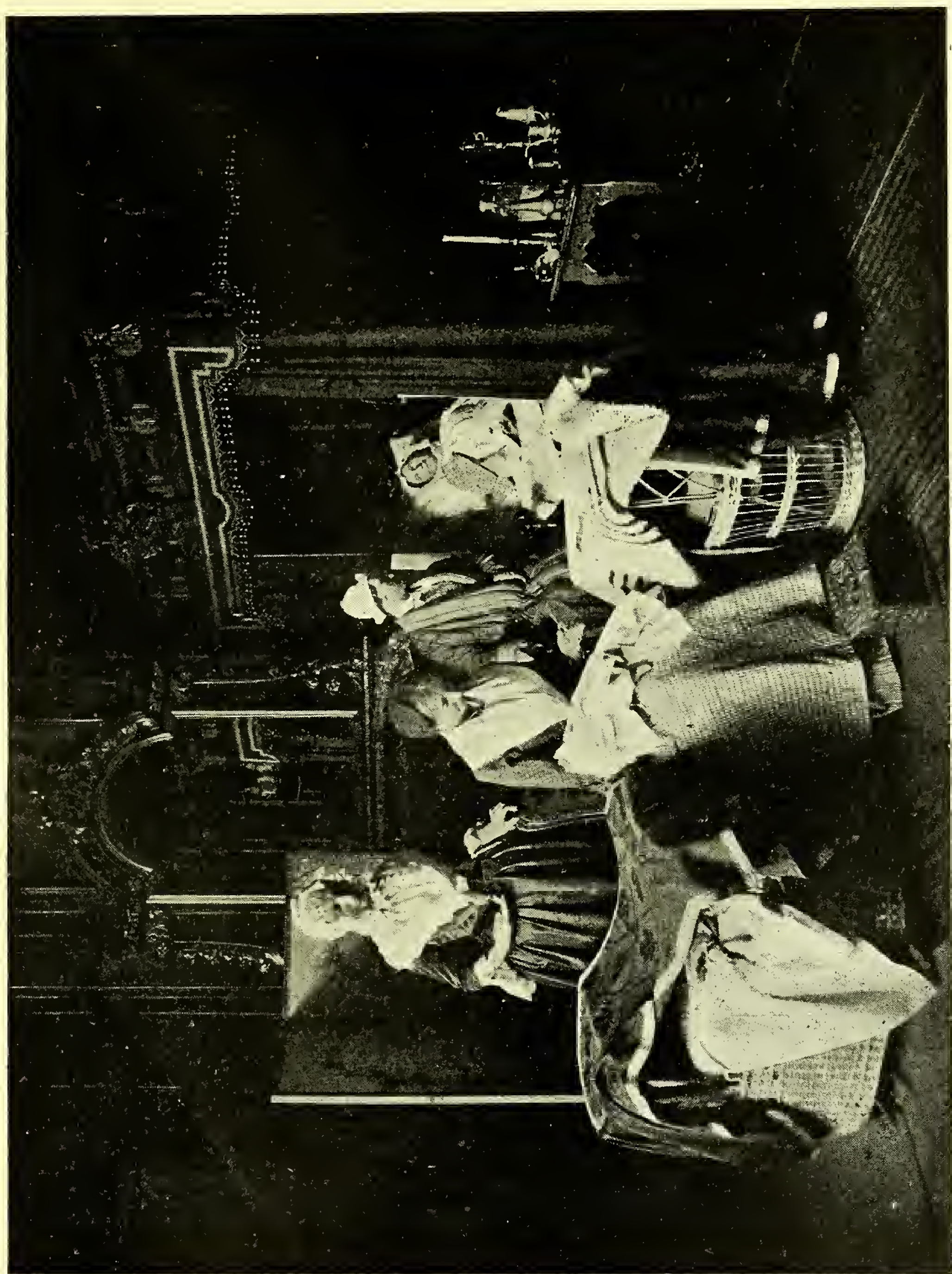

4. De Kraamkamer.

Omstreeks het midden van de eerste helft der 18de eeuw maakte de bekende hollandsche schilder Cornelis Troost, die vooral bekend is gebleven door zijn vijf beroemde, in het Mauritshuis te 's Gravenhage prijkende crayonteekeningen, welke de bijeenkomsten van een oude-heeren-krans voorstellen, een schilderij: De Oud-Hollandsche Kraamkamer. Men weet niet met zekerheid waar dit werk van den meester is gebleven, doch vermoedelijk bevindt het zich in een der paleizen van de keizerlijke familie te St. Petersburg. Gelukkig heeft de bekende graveur Tanjé er destijds een prent naar gemaakt, en zijn wij daardoor in staat het origineel te beoordeelen en te waardeeren. Die prent leert ons, tot in de kleinste bizonderheden, hoe in die dagen een deftige kraamkamer hier te lande er uitzag, en aangezien daarvan geen enkele andere goede afbeelding bestaat, is het onze eenige bron daarvoor, doch gelukkig een zeer betrouwbare.

Daar het mij, als oprichter van dit museum, niet wenschelijk voorkwam, dat de bezoekers dier stichting, onder den indruk van al de akelige dwangmiddelen, die zij in de Hokkenzaal gezien hadden, later misschien daardoor in hun nachtrust zouden gestoord worden, meende ik de behagelijke voorstelling van die kraamkamer, daartegen als voorbehoedmiddel te mogen voorschrijven.

Want behagelijk is zij werkelijk, die knappe jonge vrouw, die den vorigen dag haar man gelukkig heeft gemaakt door hem een zoon, een stamhouder te schenken, waarnaar beiden zoo verlangden.

Wat ligt zij daar na een verkwikkende slaap, die haar al het doorgestane leed van den vorigen dag heeft doen vergeten, met een glimlach op de nog wat bleeke wangen in dat prachtige, rijk gebeeldhouwde ledikant, met welgevallen haren echtgenoot aan te kijken, onder de mededeeling dat zij hem nog nooit zóó deftig gezien heeft als thans. Want hij komt nu immers voor het eerst in de kraamkamer met den kraamheeren-slaapmuts op het hoofd; met dien muts die reeds in drie geslachten dienst deed, met den fraaien echtkanten pluim en den, volgens de traditie, golvend uitgesneden, staanden omgeslagen rand, zonder welke de baker, die uit Zeeland door mama medegebracht werd, den kraamheer niet zou hebben toegelaten in het rustig verblijf, waar zij thans den scepter voert.

En hij, de jonge vader, heeft wel degelijk met groote zorg dien muts voor den spiegel opgezet, opdat het drietal vrouwen, waarmede hij in de eerstvolgende negen dagen rekening zal hebben te houden, tevreden over hem zou zijn, hem niet de eene of andere onhandigheid in het gebruik van het teeken zijner nieuwe waardigheid zou kunnen verwijten of hem daarmede plagen.

En zie grootmama eens aan, met haar deftig en ernstig gezicht, dat straks wel uit de plooi zal komen, als zij zich maar eerst heeft verzekerd, dat de jonggeborene de behoorlijke hoeveelheid suikerwater tot zich heeft genomen, die de baker hem uit den brandewijnkom zit toe te dienen. Die baker, die nog wel niet oud is, doch toch al heel wat dienstjaren achter den rug heeft, en van wie grootmama weet dat zij een afkeer heeft van slaapstroopjes, van te veel licht en lucht in de kraamkamer, en dat zij een voorstandster is van een gloeiende vuurmand en van een nauwsluitend pak.

Want die vuurmand, waarvoor zij plaats nam om

het kind voor het eerst een schoone luur aan te doen, moet ruim gevuld zijn met glimmende kolen. Immers de lieveling moet niet alleen gebakerd, maar ook geblakerd worden, wanneer zij hem onderhanden heeft genomen. Niet alleen dat zij het met vader CATS eens is, dat men buik en voetjes warm moet houden, zij past hetzelfde voorschrift ook toe op het hoofd, en heeft er wel degelijk, behalve de ondermuts en de slaapmuts, een drietal flepjes op geappliceerd. Zij heeft volgens de gebruiken dier dagen het arme kleine schepsel ingepakt als wijlen de Vorsten van Egypte, wanneer zij voor goed ter ruste gingen. En als straks het buikje vol is, gaat diens eigenaar in de wieg, onder een respectabel aantal dekentjes, in een behoorlijk verwarmd holletje, en wordt het groene kleed natuurlijk goed dichtgetrokken en het gordijn voor het raam weder naar beneden gelaten, opdat er toch geen lichtstraal valle in die kleine kijkers, waarvan grootmoeder beweert dat zij precies de kleur hebben van die der jonge moeder, terwijl de baker vindt dat zij veel meer hebben „van de oogen van meneer".

Wanneer we nu dit gelukkig viertal, want ze zullen de baker verder maar tot de onontbeerlijke meubels in de kraamkamer rekenen, verder aan hun lot overlaten, kunnen we ons bezig houden met de omgeving. In de hoek naast het raam staat de prent van TANJÉ op een ezel, zooals dit in den tijd van LODEWIJK XIV gebruikelijk was, omdat de oneffen, hier en daar met snijwerk versierde vlakken der in diens stijl gebouwde kamers, het aan den wand hangen van schilderijen verboden. Die prent zoo getrouw mogelijk na te bootsen is het doel waarnaar gestreefd is. Gelukkig was er juist uit een huis aan de Prins Hendrikkade zulk een kamer uitgebroken en door Burgemeester en Wethouders ter

beschikking van ons museum gesteld, zoodat, wat de betimmering van het vertrek aangaat, al zeer nauwkeurig aan de gestelde eischen kon worden voldaan. De fraaie schoorsteen, met zijn door DE WIT geschilderd schoorsteenstnk, de beide prachtig gesneden penantspiegels (de oorspronkelijke kamer had drie ramen), en niet het minst het geheel uit de hand, rijk bewerkte plafond, bewijzen dit voldoende.

Het kraamschut, van zeer kunstig nagebootst oud gobelin, dient om den minsten luchtstroom, die door de opengaande deur zou kunnen binnendringen, te weren, want versche lucht was in die dagen verboden waar in de kraamkamers; de kleine mocht eens „een tochtje vatten, dat zich op het borstje kan zetten". Aan het voeteneinde van het ledikant zien we, behalve de gedreven koperen beddepan, met sierlijk gedraaiden steel, waarmede het bed van de kraamvrouw dagelijks op temperatuur moet gebracht worden, een tafel met de noodige attributen. Daar liggen bakerspelden van 8 cm. lengte voor het pak, een gedraaid hoornen doosje voor de kleine spelden, wassen tepelringen en een palmhouten dito, om de jonge moeder, zoo noodig, geschikt te maken voor de taak die haar wacht, haar lieveling zelve te voeden na den derden dag, als de toevoer van het onschatbaar vocht in voldoende mate zal zijn tot stand gekomen. Mocht de natuur daarin te kort schieten, dan is ook de tinnen-zogpomp bij de hand om te hulp genomen te worden. Dan het fleschje met fenkelwater om den invloed, dien Aeolus zich bij moeder of kind mocht aanmatigen, te bestrijden, en de fraai geëtste muisjesflesch, met matzilveren beslag, waaruit de familieleden, bij een voorloopig intiem bezoek aan de kraamkamer, een proefje van des zuigelings productiviteit wordt aangeboden. En

5. De Boerhaave-zaal.

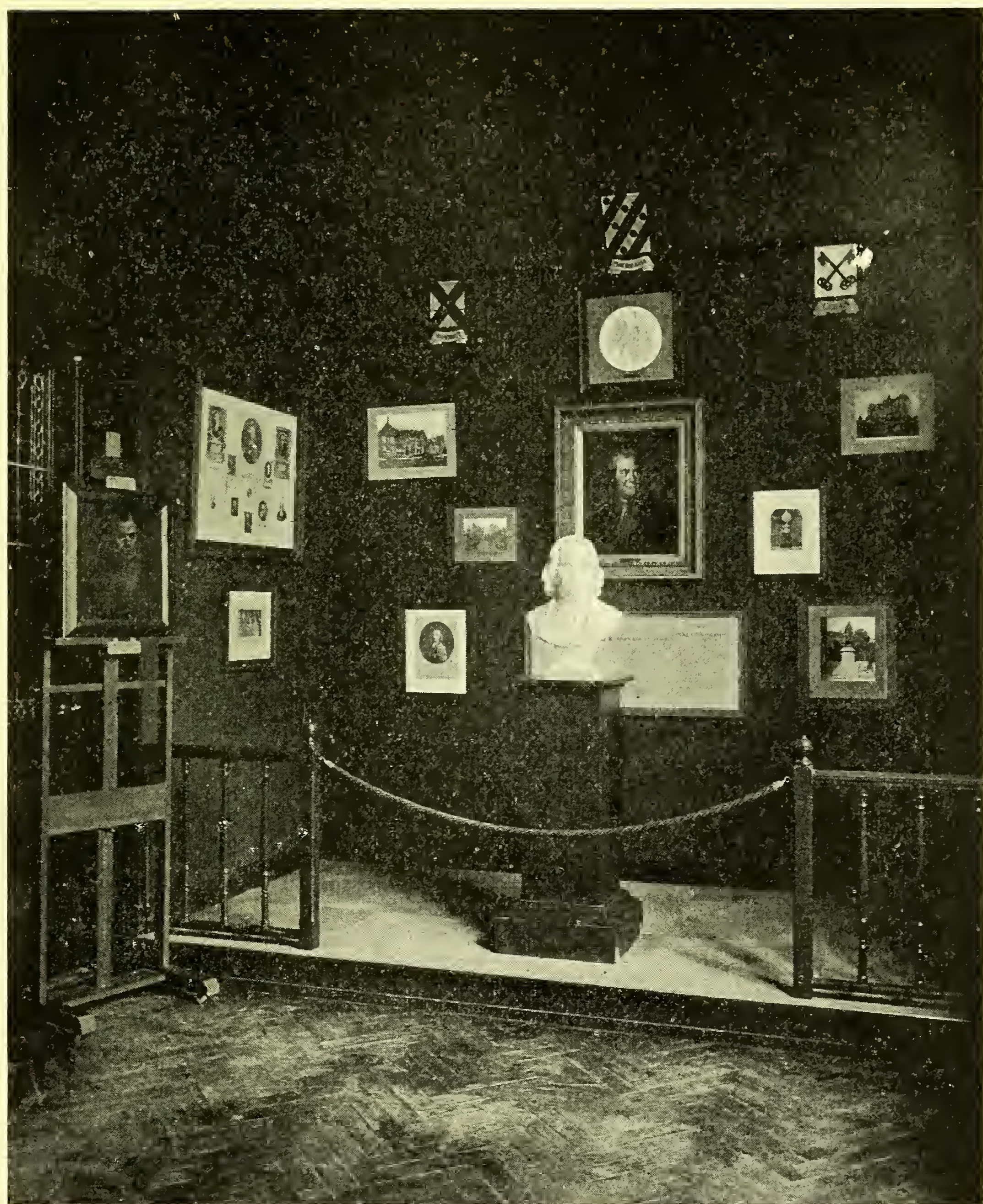
Wanneer men dit vertrek, vroeger de Prentenzaal genaamd, binnen komt, en naar links ziet, bemerkt men tegen den korten zijwand een geheel afzonderlijk gedeelte, met een verhoogd grondvlak, dat door een koord van het overige der zaal is afgescheiden.

Dit podium is gewijd aan de nagedachtenis van den grooten Herman Boerhaave, die van 1701[1])—1738 de roem was van Leiden's Hoogeschool niet alleen, doch van geheel Nederland. Tegen den warmen donkerrooden achtergrond hangt in het midden het levensgroot, door C. Troost geschilderd, olieverfportret[2]) en daarvoor staat zijn door den Parijschen beeldhouwer Victor Peter in wit marmer bewerkt borstbeeld, dat in 1899 aan Prof. B. J. Stokvis door zijn leerlingen werd aangeboden en, na diens dood, door zijn kinderen aan het museum werd afgestaan. Voorts hangen aan dienzelfden kant een door G. Houbraken gegraveerd portret van Boerhaave, dat bij de inrichting der zaal door den oudsten in leven zijnden rechtstreekschen afstammeling van Boerhaave, Mr. Baron A. Schimmelpennink van der Oye, van de Pollen en Nyenbeek daartoe werd afgestaan, als het door de familie steeds in zeer hooge waarde gehouden, uit Boerhaave's eigen woning afkomstig, exemplaar. Deze gravure is gemaakt naar het door Jan Wandelaar naar het leven met potlood geteekend portret,

---

[1]) Op 18 Mei van dit jaar werd hij benoemd tot „openbaar voorlezer der geneeskunde", ter vervanging van wijlen den Hoogleeraar Drelincourt.

[2]) Een geschenk van den heer A. W. Mensing, den kunstminnenden chef der firma Frederik Muller & Co.

wanneer 's nachts de baker het kind moet helpen, vindt zij er de vetkaars, met den snuiter op het fraai bewerkte tinnen snuiterbakje, gereed staan en kan die aansteken aan het eigenaardig daar naast geplaatste nachtlicht. Dit laatste verdient een afzonderlijke vermelding, omdat het tot de zeer zeldzame voorwerpen uit die dagen behoort. De glazen cylinder toch die de olie bevat, waaraan de katoenen pit haar lichtgevend vermogen moet ontleenen, is met streepen, waarboven groote romeische cijfers gegraveerd zijn, in evengroote afdeelingen verdeeld, zoodat elk dier compartimenten juist den inhoud heeft van de hoeveelheid olie die in één uur wordt verbrand. Het dalen van het niveau der olie geeft dus ook den tijd aan; het nachtlicht is tevens klok. De baker kan er op aflezen hoe lang het kind heeft geslapen, sinds het haar de laatste maal uit den slaap wekte; zij kan er op zien of zij het slechts wat moet sussen, er maar eens mede gaan rondloopen, dan wel of het tijd is het weder wat drinken te geven, hetzij met den lepel uit de op den vuurmand geplaatsten kom, dan wel uit den tinnen zuigkroes, om het vast te gewennen aan de taak, die mama hem straks zal opleggen als de borsten goed toeschieten.

En nu naast die tafel, zoo wel voorzien, de groote 17de eeuwsche gesneden eikenhouten kast, die thans als kinderkast is ingericht. Daarin bevinden zich de rijk bewerkte doopjurk en tal van mutsen van allerlei bewerking. Voorts kleedingstukken, die reeds vroeger in de familie dienst deden, zooals een volledig babytoilet van gebrocheerd wit satijn, en, ach droeve herinnering!, een rouw-pak voor een zuigeling, dien het ongeluk trof kort na zijn geboorte zijn moeder te verliezen, en die toen, volgens de gebruiken dier dagen,

in zwart zijden, met wit gaas bedekt, gewaad werd gestoken. Men vindt er ook nog een geborduurd linnen bedlaken en een dito manshemd met het jaartal 1754 en de groote initialen van de familie.

Twee rijke notenhouten, met Velours d'Utrecht bekleede stoelen, de leuningstoel, even als de rijk gesneden stoof naast de vuurmand, zelfs gebeeldhouwd met het Amsterdamsch wapen, passen volkomen in deze aristocratische omgeving, waarvan ze, ofschoon reeds van geslacht op geslacht overgegaan, nog altijd een sieraad uitmaken.

5. De Boerhaave-zaal.

Wanneer men dit vertrek, vroeger de Prentenzaal genaamd, binnen komt, en naar links ziet, bemerkt men tegen den korten zijwand een geheel afzonderlijk gedeelte, met een verhoogd grondvlak, dat door een koord van het overige der zaal is afgescheiden.

Dit podium is gewijd aan de nagedachtenis van den grooten HERMAN BOERHAAVE, die van 1701 [1]—1738 de roem was van Leiden's Hoogeschool niet alleen, doch van geheel Nederland. Tegen den warmen donkerrooden achtergrond hangt in het midden het levensgroot, door C. TROOST geschilderd, olieverfportret [2] en daarvoor staat zijn door den Parijschen beeldhouwer VICTOR PETER in wit marmer bewerkt borstbeeld, dat in 1899 aan Prof. B. J. STOKVIS door zijn leerlingen werd aangeboden en, na diens dood, door zijn kinderen aan het museum werd afgestaan. Voorts hangen aan dienzelfden kant een door G. HOUBRAKEN gegraveerd portret van BOERHAAVE, dat bij de inrichting der zaal door den oudsten in leven zijnden rechtstreekschen afstammeling van BOERHAAVE, Mr. Baron A. SCHIMMELPENNINK VAN DER OYE, VAN DE POLLEN en NYENBEEK daartoe werd afgestaan, als het door de familie steeds in zeer hooge waarde gehouden, uit BOERHAAVE's eigen woning afkomstig, exemplaar. Deze gravure is gemaakt naar het door JAN WANDELAAR naar het leven met potlood geteekend portret,

[1] Op 18 Mei van dit jaar werd hij benoemd tot „openbaar voorlezer der geneeskunde", ter vervanging van wijlen den Hoogleeraar DRELINCOURT.

[2] Een geschenk van den heer A. W. MENSING, den kunstminnenden chef der firma FREDERIK MULLER & Co.

dat het museum in 1912 door aankoop heeft verkregen.

Daar boven een zeer fraaie afbeelding van de pastorie te Voorhout, het geboortehuis van BOERHAAVE, en aan de andere zijde boven de graftombe in de St. Pieterskerk te Leiden, zijn bronzen standbeeld dat in 1873 te Leiden voor het Academisch Ziekenhuis werd opgericht.

Onder TROOST's meesterstuk hangen in één lijst drie vliegende bladen, die in de eerste dagen na BOERHAAVE's overlijden in Leiden verspreid werden, om getuigenis af te leggen van de droefheid der bevolking over haar onherstelbaar verlies, en de titels dragen: *a.* Lof- en Eer-digt, Ja roubeklag over het afsterven van den Hooggeleerden Heere H. BOERHAAVE. *b.* De stem des Volks bij de lijkstatie van den Heere H. BOERHAAVE. *c.* Grafnaalt ter Onsterfelijker gedachtenis van den Heere BOERHAAVE. Zeer zeldzame stukken, van groote geschiedkundige waarde, ook voor de kennis der gebruiken in de 18de eeuw. Eindelijk bevinden zich nog aan dien wand twee afbeeldingen, een van het Boerhaave-laboratorium te Leiden, en een van de Boerhaave-kliniek te Amsterdam, en daartusschen een gipsen Hautrelief, door Prof. L. ROYER vervaardigd, voorstellende HIPPOCRATES zijn eerste geschrift opteekenend, dat hier geplaatst werd, omdat BOERHAAVE's eerste academische redevoering tot onderwerp heeft, de aanbeveling der beoefening van de Hippocratische leerstellingen voor den aanstaanden geneeskundige.

Aan de rechterzijde van het podium hangen zes portretten van zijn voornaamste leermeesters B. ALBINUS, JAC. LE MORT, A. NUCK, FRED. DEKKERS, J. J. RAU, FRED. RUYSCH, en zes portretten van zijn beroemdste tijdgenooten-leerlingen, LUC. SCHACHT, GOV. BIDLOO, B. S. ALBINUS, H. OOSTERDIJK SCHACHT, F. DE LE BOË SYLVIUS en G. L. B. VAN SWIETEN.

Aan de overzijde links tien verschillende portretten en daaronder in één lijst vier zeer zeldzame portretten van den grooten man. In het midden de beroemde ets die TROOST van hem op later leeftijd vervaardigde; daaronder de fraaie, met wit krijt opgewerkte potloodteekening, naar het leven gemaakt, door JAN WANDELAAR, den beroemden Leidenaar wiens naam vereeuwigd is als de teekenaar der platen in den Atlas van ALBINUS; rechts daarvan de platina reproductie van het prachtige zwarte kunst portret door G. WHITE te Londen vervaardigd, en in het bezit van 's Rijks Prentenkabinet; eindelijk de zeer moeilijk te verkrijgen gravure van F. ANDERLONI, naar een in het begin der 19de eeuw door CARAVAGLIA geteekend portret, dat vermoedelijk geïnspireerd is door de hierboven besproken teekening van WANDELAAR.

Links naast het podium vindt men op een ezel het door JAN VAN CALCAR naar het leven geschilderd portret van ANDREAS VAN WEZEL (VESALIUS), wiens beeldtenis hier een plaats toekomt, omdat zijn Opera Omnia door BOERHAAVE (met B. S. ALBINUS) in 1725 opnieuw werden uitgegeven.

Bovendien heeft dit portret uit een geschiedkundig oogpunt zeer hooge waarde. Achter op het paneel is een stuk papier geplakt waarop in 18de eeuwsche schrift te lezen staat: „Dit originele portrait van Dr. VESALIUS is aan ons vereert door de Erfgenamen van Burgemeester JAN TRIP, die van den (sic) Familie VAN WEZEL afkomstig was. *A^o. 1733*".

Wanneer men nu dit portret, dat volgens alle bevoegde deskundigen tot de *„Hollandsche of Vlaamsche School in het midden der 16de eeuw"* behoort, vergelijkt met het portret van VESALIUS, in de oudste uitgaven van zijn beroemdste boek, dat volstrekt zeker door

INSTITUTIONES
MEDICÆ,
EXERCITATIONES

APHORISMI
COGNOSCENDIS
CURANDIS

van Calcar is geteekend, even als al de andere daarin voorkomende platen, dan blijkt daaruit duidelijk dat dit portret vermoedelijk het eenigst naar het leven gemaakte portret van den grooten ontleedkundige is, en de vriendelijke schenker aan het Museum, wijlen Dr. A. J. A. van Nederhasselt te Amsterdam, niet alleen aan de hoofdstad, doch aan geheel Nederland daarmede een grooten dienst heeft bewezen.

Vóór het podium wordt het midden van de zaal geheel ingenomen door een vitrine alleen gevuld met herinneringen aan Boerhaave. De allerbelangrijkste daarvan is het Turksche Handschrift, dat in het jaar 1911 te Constantinopel in de Moskeé Baiziddi in 10 maanden voor het Museum is gecopieerd naar het origineel. Het bestaat uit 658 aan beide zijden in verschillende kleuren beschreven bladzijden, waarop Subhi Zadé Abdul Aziz, de lijfarts van Sultan Moustafa III in 1767 op diens bevel den inhoud der Aphorismen en der Institutiones Medicae van Boerhaave, met de hulp van den beroemden tolk Thomas Herberth, in de Turksche taal heeft overgebracht, en hier en daar heeft verduidelijkt. Het heeft geducht veel moeite gekost vóór dat de vergunning tot het laten copieeren van dit lijvig boekdeel was verkregen, omdat het deel uitmaakt van de Bibliotheek die door den Sjeich-ul-islam (Hoogepriester) Weli-ed-din aan de Moskee werd vermaakt, en de Mahomedanen er daarom bizondere waarde aan hechten. En hier in het Museum heeft het niet minder waarde voor alle Nederlanders, omdat het een tastbaar bewijs is van de groote achting en waardeering die Boerhaave en zijn geschriften zelfs in het verwijderd Turkije genoten. Ofschoon oorspronkelijk de bedoeling van den Sultan was deze vertaling te laten drukken, is het, blijkens een door mij nauwkeurig

ingesteld onderzoek, daartoe nimmer gekomen, zeer waarschijnlijk om godsdienstige bezwaren die daartegen werden opgeworpen. Het ligt in zijn bruinlederen met veel goud versierden band, op de etui die daarom sluit, terwijl rechts daarvan een platina photo, van de *eerste* bladzijde, met de fransche vertaling daarvan, en links een dito reproductie van de laatste bladzijde, met de fransche overzetting een plaats kregen. Vooral de tekst van de eerste pagina verdient de aandacht, omdat daarop, na de in alle Turksche boeken voorkomende huldiging eerst van DEN SCHEPPER en dan van MAHOMET, onmiddelijk een overeenkomstige hulde van BOERHAAVE, den Christen geneesheer volgt. Daarboven, vindt men het portret van Prof. LANDAUER te Straatsburg die in 1910 mij schreef eindelijk ontdekt te hebben waar het Handschrift was te vinden, en de portretten van Dr. AKIL MOUKHTAR en Dr. M. M. JUNG (voormalig stadgenoot) beide thans te Constantinopel, zonder wier volhardende medewerking, Nederland nimmer in het bezit van het Handschrift zou gekomen zijn.

De beide boeken van BOERHAAVE die in de vertaling zijn behandeld liggen daarnaast.

Aan de korte zijde der vitrine rechts vindt men eenige origineele brieven van den wereldberoemden landgenoot van zeer uiteenloopenden inhoud; terwijl aan de korte zijde links BOERHAAVE's doopceel, zijn acte van ondertrouw, en zijn testament zijn nedergelegd en natuurlijk ook de welbekende BOERHAAVE'sche klontjes niet zijn vergeten. Aan de linker lange zijde vindt men ook zeldzame van groote waardeering getuigende stukken. Ik noem in de eerste plaats een bundel gedichten: Soteria d. i. Juichkreet, uitgekomen toen BOERHAAVE in 1722 na een zeer ernstige ziekte weder hersteld kon uitgaan, en een tweede, Epicedia d. i Rouw-

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بی غایه و ثنای ما لا نهایه اول حکیم حکمت بخشای لطف امشاج
ذوی الارواح و مرتب مغایبات اکاسیر و افتتاح تعالی
شانه عن العلل و المعلولات و تقدس عظمته عن لوازم الاجسام
و المتحیزات حضرتلرینک سوق ساحهٔ کبریاسی الیق سزاوار و احرادرکه
ارکان استقصات مختلفة الطباع دن اجسام اخشیجانه متباینة
الاختراعه امتزاج ویروب حامل حمل امانت کبری اولان نفوس
ناطقهٔ انسانیه یی انواع اوشحهٔ کمالات ایله متحلی و مشکاة قلوب
عباد مخلصینی صیقلهٔ کلوا واشربوا ولا تسرفوا ایله کدورات
علل و اسقام صوریه و معنویه سندن مبرا ایلدی و درود صلوات
و تسلیمات عطرآمیز و وفود عنبر ریز تحیات طیبات مشکبیز
اول علت غائیهٔ کائنات و طبیب شفاخانهٔ ارباب حاجات
ترجمان راز ما اوحی طوطیٔ خوش لهجهٔ و ما ینطق عن الهوی
سلطان کونین رسول الثقلین خواجه هر دو سرا احمد المصطفی

زیبق مصعد سکز درهم اخذ اولنوب اوتوز ایکی درهم لب خبز
ومقدار الکفایه ماء القراح ایله تخمیر وقرص نظام ویریله

حرف الهاء

هلام قرن الایل یعنی کیک بوینوزی طوکدره سی که فالوذج قرن ایل
معناسنه در صفتی بودر التی درهم براده قرن ایل اوتوز درهم ماء القراح
ایله مزج ظرفده تثنا فی زائل اولنجه طبخ اولنوب بعده لحکم عصر وبیاض
البیض ایله تصفیه دن صکره مصفایه قرق سکز درهم سکر ابیض وسکز درهم
عصارة الاترج الحاق اولنوب فالوذج قوامنه کلنجه طبخ اولنه بعده
هر ظرفده وضع ومواضع بارده ده ترک ایله عقد اولنه جمیع حیواناتک
واعضاء حیوانک هلامری بوکونه عمل اولنور

حرف الیاء

یره ییوملیانی ٧٥ فصلنک وجه خامسنک نوع رابعنده
مسطوردر ٥ تم بعون الله تعالی
وبتوفیقه
تمت

klacht, door verschillende Hoogleeraren en Studenten gedicht, toen hij op 23 September 1738 door den dood uit zijn lijden verlost was. Een zeldzame afbeelding van de kerk te Voorhout, waarin hij gedoopt werd gaf ik daarbij een plaats.

Wanneer men zich nu omdraait dan staat men voor den zijwand van het vertrek tegenover het raam. Daartegen hangen de portretten van de beroemde Nederlandsche Hoogleeraren C. B. Tilanus, F. C. Donders, B. J. Stokvis. Daaronder eenige gravuren, voorstellende ontleedkundige lessen, photografische reproducties van de schilderijen van het oude chirurgynsgild en van de beide door J. S. de Bray en Ferdinand Bol geschilderde vergaderingen der Regenten van het Leprozenhuis te Haarlem en te Amsterdam, waarvan vooral het laatst genoemde door zijn zeldzaam mooie Engelsche reproductie, door de Fine Art Company, de aandacht van alle kenners tot zich trekken.

Tusschen deze beide hangt het door C. de Visscher gegraveerd portret van Mr. Jacob Cornelisz. „Dienaer der gemeente Christi en Chirurgyn binnen Amsterdam”, die zich beroemd heeft gemaakt door zijne belangrijke operaties, waarvan er twee doorslaande bewijzen (de portretten der patienten vóór en na de operatie, in de jaren 1656, 1658) naast zijn geplaatst in denzelfden lijst.

Tegenover het podium, dus aan de andere korte zijde van de zaal, staat een kast gevuld met vele zeer belangrijke zaken. Een volledige verzameling stethoscopen, om de geschiedenis der Auscultatie, een dito verzameling plessimeters, om die der percussie, een dito thermometers om die der Thermometrie aan het ziekbed te kunnen demonstreeren. Voorts een in goud gevatte Bezoarsteen (uit Voor-Indië) aan gouden ketting, en een dito in zilver gemonteerden, van het eiland

Ceilon, die gebruikt werden om eenige minuten in een glas wijn te worden gedompeld, en daarna, met dien wijn de levensgeesten van een stervende op te wekken, zooals men meende. Dit was een aardig winstje voor den apotheker, die tot dit werkje aan huis ontboden zijnde, daarvoor in Amsterdam steeds contant met *f* 25 werd betaald. Daarom kostte dan ook zulk een steen veel geld. De eerstgenoemde werd in 1734, blijkens de quitantie die er naast ligt, te Utrecht betaald met *f* 2600.

Voorts vindt men er een kraamklopper, zooals die o.a. te Haarlem, in de 18e en eerste helft der 19e eeuw, aan de deur van elk deftig huis, waar zich een kraamvrouw bevond, werd bevestigd, om daardoor de bezoekers uit te noodigen niet dan zeer zachtjes te kloppen of te schellen, m.a.w. de noodige rust aan de kraamvrouw niet te onthouden.

Daarnaast hangt een verzameling tandheelkundige instrumenten uit dien zelfden en uit veel later tijd, waaruit zeer duidelijk blijkt hoe zeer deze gedeeltelijk technische wetenschap met reuzenschreden is vooruitgegaan.

In de linker helft van de kast hangen de verschillende werktuigen waarmede men lang geleden d. i. sedert 1767, poogde drenkelingen te redden of tot het bewustzijn terug te brengen, benevens eenige andere zeer fraaie en kostbare heelkundige instrumenten, die voor een paar jaren door Z. Ex. den Minister van Oorlog aan het Museum werden afgestaan, omdat zij in de Militaire hospitalen niet meer gebruikt werden, en toch uit een geschiedkundig, en ook uit een aesthetisch oogpunt geen geringe waarde hebben.

Boven op de kast vindt men een Carbolspray van Lister, den grooten Engelschen chirurg, die gansch de wereld in 1870 leerde hoe men zonder gevaar alle

operaties kan verrichten; een paar oude mikroskopen, een paar zeldzame urinalen van Delftsch en Wedgwood aardewerk, die door hun vorm en kleur de aandacht verdienen.

De overige rechts en links van deze kast aan de wand geplaatste gravuren en photogravuren behoeven geen nadere uitlegging of beschrijving, behalve misschien de verzameling afbeeldingen van lepralijders, zooals die op beroemde schilderijen, wandtapijten (gobelins) en altaarstukken in Europa voorkomen, welke door Dr. A. MEIGE te Parijs is bijeengebracht. Aan zijn welwillendheid is het Museum deze fraaie prenten, in denzelfden vorm waarin hij ze in zijn eigen verzameling heeft gerangschikt, verschuldigd.

September 1913.

